КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК—ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC

Ukrainian Monthly Review — Lwiw Poland

Ч. 11.
ЛИСТОПАД
1935.
РІЧНИК VIII.

НА ОКРАЮ ДНІВ

ЯК ЦЕ ПОГОДИТИ З »ЛІБЕРАЛЬНИМ КУРСОМ«!

Всім добре відоме засадниче становище кооперації до всякого роду монополів. Вони мають шкідливий вплив на розвиток продукції й торгівлі, гальмують поступ. Вони з засади здорожують продукцію та розбудовують великий апарат, що паде тягарем і на консумента і на продуцента, доставця сирівців. Тому кооператори були, є і будуть за вільною господарською ініціятивою, противлячись монополям, хочби навіть кооперативним.

З декларації нового керманича польської господарської політики виходилоб, що новий уряд, заявляючись за приватною ініціятивою, буде змагати до звільнення суспільства від тих тягарів, що тяжать на ньому з вини ріжного роду монополів.

Як з цим погодити факт, що в міністерстві рільництва далі обдумується і лянсується т. зв. молочарський законопроєкт, тенденцією якого є заведення концесійної системи на молочарні, а в дальшій можливости — системи монополів для вибраних молочарень округи?

Ані технічному піднесенню молочарства, ані інтересам консумента, ані теж інтересам продуцента такі бюрократичні монополістичні установи не зможуть служити. Кооперація мусить боротися проти таких помислів і то як найбільш енерґійно.

Не можемо також зрозуміти, що спонукує польські кооперативні молочарські орґанізації, — які ще недавно на Кооп. Раді заявлялися проти законопроєкту — тепер нагло зміняти своє становище? З духом кооперативної ідеольоґії це не дасться ніяк погодити!

ЧИ БУДЕ НАПРАВДУ ЯКА ЗМІНА!

13-та зміна кабінету (рахуючи від травневого перевороту 1926.) викликала свого роду сензацію. Не тому, що носить кабалістичне число »13«, а з суттєвих причин. Немає сумніву, що формація кабінету мін. Косцялковського відбулася дещо відмінним способом, як попередніх 12 кабінетів, а саме при активній участи президента держави. Та і цей факт мігби пройти без більшого

враження, якби не поява в новім кабінеті, і то в характері віцепремєра — міністра Е. Квятковського, відомого зі своїх дещо ліберальніших нахилів у справах господарства.

Не хочемо твердити, що новий керманич польського державного скарбу і господарської політики Польщі справді піде по лінії відетатизування господарства. Знаємо з досвіду, як часто міністер, прийшовши до влади, робить не те, що перед тим пропаґував і плянував. Хочемо підкреслити ті місця з програмового відчиту мін. Квятковського в радіо 12. жовтня ц. р., які відбігали від шабльонових відчитів його попередників і тим самим внесли щось нового:

»...стверджуємо, що безнастанно скочується у бездонну долину життя рільника, урядника, купця, ремісника, фабричного робітника і безробітного...

»Коли бачимо сотні молоді охочої до праці зі скромними вимогами, освіченої а безробітної, то мусимо собі сказати, що в госп. дефензиві ми є позаду других народів цивілізованого світа.«

Цей критичний голос відбиває позитивно (це треба отверто сказати) від завжди тріюмфуючих і обовязково оптимістичних діяґноз попередніх економічних міністрів. Позитивним його вважаємо тому, бо не може бути мови про направу лихого стану там, де його не бачать.

»Кожна область краю, кожне місто і кожне село, кожна дорога і кожна ріка кличуть від років за інвестиціями, за капіталовими вкладами...«

Одначе найбільш характеристичним місцем промови вважаємо наступне:

»Є фактом, що існуючий стан проявляє велику розбіжність елементів державної сили; з одної сторони ми репрезентуємо прикмети великої держави її простором, числом мешканців та їх уздібненнями, їх патріотизмом і трудящістю, моральними та організаційними силами армії. З другої відбираємо або зменшуємо значіння тих вальорів через недостачі в розвитку господарства та організації фінансів.« (Підкреслення наші. — Ред. »К. Р.«).

Міністер Квятковскі є автором книжки п. з. »Диспропорції«. У цій студії над сучасним станом польської економіки він вказував теж головно на недостачу гармонійного розвитку окремих складників держави і суспільства. Польські державні мужі вважають зокрема військові бюджети та видатки на армію недоторкаємим »табу«. Від довгих літ вперве чуємо з уст представника влади, що й розбудова військової сили є у диспропорції зі станом економіки та культури краю.

Є у викладі мін. Кв-го також місця, які слід-би привитати, як осуд скрайніх етатичних тенденцій.

»...опрацьовується друга частина програми, що матиме на оці активізацію польської господірської політики, та обійме всі ті ділянки реформ, які в результаті скріплять господарську приватну ініціятиву«.

Червоною ниткою через цілий реферат тягнеться теза про

потребу пільг для села, як головної бази для збуту виробів промислу і для розвитку торговлі. Правда, міністер, обережний у словах, великих надій не робить (»ulżyć nieco wsi« — говорить у найбільш відповідальному місці).

Великою прогалиною в рефераті світила справа картелів. Ми не чули ні одного слова проти цієї язви польського господарства.

Невідомо ще, якими шляхами піде »акція направи господарства Польщі«. Міністер заповідає широкі студії відносин та розробку великого господарського пляну направи, однак згори заповідає, що суспільству прийдеться

»...понести жертви, хвилево навіть важкі, але двосторонні. Бачу конечність жертв не лиш збоку бюджетів інших ресортів і з боку населення в користь скарбу, але теж і поважних жертв з боку скарбу, щоби можна було витягнути колеса нашого господарського воза з трясовиння«.

Загальне враження від першого виступу міністра Квятковского: він бачить, що є зле, тоді як його попередники того не бачили. Що він зробить, чи краще, що йому вдасться перeперти і зробити — цього не знаємо.

ДІЛЯНКА, В ЯКІЙ МИ НАЙБІЛЬШЕ ПОЗАДУ.

Нема сумніву, що найслабшим місцем цілої української економіки на західно-українських землях, це орґанізація грошевого обігу й кредиту. Нераз уже на це звертали увагу й сторонні обсерватори нашого життя. Зокрема величезною прогалиною в повоєнній господ. розбудові світить кооперативне грошівництво, яке в нормальних умовинах повинно у нас бути основою цілої кооп. розбудови та її фінансовим осередком.

Зокрема для кожної сторонньої людини загадкою остає, як могло українське сільське населення по війні так злегковажити розбудову місцевих кас (райфайзенок). Навіть арґумент двох девалюацій за слабий на оправдання того дивогляду, бо-ж те саме було і в інших народів, а мимо того вони дбали і дбають про творення нового на руїнах старого.

(Можливо, що вальоризацію вкладок там переводилося більш людяно, як це робили у нас деякі навіть великі кредитові установи — але більшість кредитових спілок навіть у нас йшла у цій справі на руку вкладчикам).

І навіть сьогодня, хоч від памятного V. Краєвого Кооп. Зїзду 1929 року вже чимало змінилося і дещо вже навіть зроблено (основано кругло 500 райфайзенок) — все таки грошева й кредитова орґанізація у нас стоїть завше на задньому пляні.

Від двох—трьох літ помітне навіть різке звільнення темпа основування нових райфайзенок. Оправдують це завше крізою і браком гроша у населення, без чого

трудно починати орґанізацію дрібної ощадности, головної бази для райфайзенки); додають ще уваги про психольоґічні наслідки мораторії і т. д. Тому стоїмо на місці; цілі великі райони лишаються без будь якої орґанізації дешевого кредиту.

Помилкою є давати віру теоріям, що »лихва на селі припинена тим, що ніхто й так не дає на кредит при загальному занепаді довіря«. Лихва не припинена, вона тільки прибирає іншу форму. Мало є явних грошевих позичок, зате гуляє кредит збіжжям »на відробок«, зачетування продуктів селянам ще перед його збором, а що найстрашніше: скуп продуктів за безцін зараз по зборі. Не маючи де дістати кредит на людських умовах, чимало слабших матеріяльно господарів випродується до останнього в осени, нате, щоби примирати голодом зимою й переднівком та закабалювати себе в нових позичках продуктами.

Можливо, що дещо допоможе селові акція будови збіжевих шпихлірів, оскільки ці шпихлірі будуть ведені не бюрократично, та не стануть просто новим тягарем для села. Та хоч би вони навіть скрізь повстали і всюди вели свою роботу ідеально, то вони не зроблять того, що може зробити добра райфайзенка: не змобілізують безчинно лежачого гроша, не наладнають правильного суспільного грошевого обігу (»наш гріш — для наших потреб«).

З цих причин в надходячій кампанії Дня Ощадности звернім ще раз увагу на пропаґанду розбудови кредитових станиць там, де ще їх досі нема!

„E PUR SE MUOVE“.

Останнє число ГКЧ. (42) у відділі »Ощадности« подає вельми цікаву інформацію про акцію дрібної ощадности в кількох підільвівських селах. В Центробанку зложили впродовж 2-ох місяців:

село Лисиничі	664	зл. дрібної ощадности
„ Миклашів	414	„ „ „
Старе Село	118	„ „ „
Черепинь	52	„ „ „
Скнилів	60	„ „ „
Дубляни	30	„ „ „

Акція ощадностей у тих селах організована у формі збірниць Центробанку, а провід її має одна людина, занята, як орґанізатор ощадности при банку.

Ті цифри, зібрні в часах загальної психічної депресії свідчать про те, що може зробити віра у справу і сильна воля.

Другий примір: орґан укр. службовництва »Службовик« у ч. 9—10 приносить сумаричний підрахунок ощадностевої акції серед приватних службовиків міста Львова. Зіставлення сум, зібраних працівниками наших центральних господарських та культурних установ дає імпонуючу цифру: 176 тисяч злотих.

Цифра та моглаби бути ще більшою та, на жаль, акція збирання ощадностей на емеритально-відправні фонди ще не скрізь прийнялася. Одначе і те, що вже єсть, серед нашої мізерії становить поважний доробок, тим більше, коли зважити, що зібраний капітал, уміщений в наших кредитових, торговельних і навіть промислових установах, допомагає їх розбудові.

Тішимося, що мимо всього ідея масової ощадности не вмірає, що мимо всього »таки вертиться«, говорячи фразою безсмертного Ґалілея.

ЩЕ ОДНА МЕТОДА.

Боротьба з борговою язвою не легка, тому й не диво, що на місцях наш апарат вишукує ріжних способів і метод в ціли її успішного переведення.

Звертаємо увагу на ухвалу кооп. конференції в Бібрці, під проводом місцевої складниці Центросоюзу (ГКЧ. ч. 42). Там рішено:

»...скликувати що місяця нараду крамарів, на яку вони прибувають зі списками лядових боржників, потверджених управами й контрольними комісіями«.

Якщо лиш ці наради будуть дійсно відбуватися, і якщо дійсно управи кооператив настоять на тім, щоби всі крамарі були на них приявні, та ще й перевірять списки боржників — то можна по таких контрольних зібраннях надіятися чималого успіху в поборюванні боргівництва.

Аж три »якщо« вказують на трудности нової методи. Але не є вони знову такі, що їх не можнаби подужати. Думаємо, що бобрецька думка варта того, щоби її пропаґувати ширше і переводити в життя.

НАША ОТЯЖІЛІСТЬ.

Кажуть, що наш кооперативний апарат, це доволі тяжка й неповоротна машина. І ніде правди діти, є в тім чимало правди. Те, що у других народів робиться складно й скоро, у нас звичайно тягнеться много-много довше.

У людей кооперативні загальні збори відбуваються, як у статуті сказано, до 3 місяців після закінчення ділового року. У нас майже половина кооператив опізнюється з цим до пів року, а є чимало таких, що ще й в осени не готові зі своїми зборами (доказ: оповісти про Заг. Збори в ГКЧ.).

В звязку з цим не може РСУК. вчас, як це водиться в інших кооп. організаціях, мати статистичного підсумку білянсів кооператив. І досі прим. ми ще не знаємо, який був стан союзних кооператив з кінцем 1934 року.

Або з іншої матерії:

Міжнародній Кооп. Союз ухвалив і всі національні кооп. організації того придержуються, що День Кооперації святкується всіми кооператорами нараз, в означений спільний для всіх день. Тоді таке, масове святкування нараз в цілому краю, ба, в цілому світі, надає святочности цілому обходові, навіть демонстративного характеру і підносить настрій. А у нас? Розкладаємо це святкування на місяці, та й то не скрізь свято відбувається.

Так само зі святом Дня Ощадности. Під впливом побоювання, що не всюди зроблять цей обхід ударно і справно, дисципліновано в один день — ми й цього року розложили цей обхід аж на два місяці (листопад-грудень). У нас все мусить іти в широкому степовому темпі (славне полтавське »агей бики!«).

А чи не пора вже й нам привчатися до швидшого темпа життя та достосовувати свою машину до вимог сучасности, яка вимагає годинникової акуратности й справности? Кому як кому, але кооперації найскорше личить проломити під цим оглядом перестарілі традиції.

ПРО ШЕВСЬКІ ВАРСТАТИ, МЛИНИ І Т. Д.

Від кількох літ є в нас чимале зацікавлення всякого роду побічними підприємствами, які малиб провадитися при споживчих кооперативах. Тут і там виринає шевський варстат, там цегольня, дахівкарня, пекарня, кошикарня, навіть трикотарня. Дехто плянує навіть млин, як не при другій кооперативі, то хоч у формі самостійної спілки. Усім тим починам звичайно хибує одного: добре передуманої калькуляції, зокрема фінансової.

Не маючи змоги тут розібрати цього питання у всіх подробицях, обмежимося хоч тим, що поставимо кілька засадничих тез:

1. Ніколи не основувати виробництва, не маючи запевненого і вже наладнаного збуту.

Для того, заки основувати власну шевську майстерню, треба вже вміти продавати шкіру. Навчившися тої штуки, почати продавати готову обуву, хочби замовлену у приватного обувника. Навчившися цього діла і маючи вже такий круг відборців готової обуви, що запевнить нам збут виробів власної майстерні, можемо відважитися на власне виробництво.

2. Ніколи не обтяжувати кооперативи виробництвом, що не стоїть у звязку з її господарськими завданнями (не основувати прим. хемічної фабрики при споживчій кооперативі; не відкривати кредитового відділу при спож. крамниці; або навпаки і т. д.).

3. Ніколи не рахувати на позичений капітал; не починати виробництва, не маючи досить власних фондів. При обчисленні потреби капіталу мати на увазі не тільки пер-

ший час, але й дальші літа, коли звичайно потреба капіталу більшає.

— Коли ходить про **млин**, то найбільше вистерігатися т. зв. промислового типу млина, а зачинати від т. зв. споживчого, де члени молотимуть власне зерно **для власної потреби**. В початках краще винаймити готовий існуючий млин, як будувати новий. Подібно і з іншими родами виробництв.

МОВА ЧИСЕЛ.

Занепад хліборобської продукції находить своє потвердження не лиш у статистиці сільського господарства, але й самого промислу. Вслід за руїною села приходить катастрофічний спад продукції тих промислових артикулів, що призначені на збут в селі. За виданням Гол. Статист. Уряду Польщі п. з. »Промислова статистика« подаємо пару характеристичних даних з цієї ділянки:

	1929 р.		1933 р.	
Плугів продано в Польщі	57.386	шт.	4.200	шт.
Борін звич.	87.706	„	214	„
Борін пружинових	49.540	„	803	„
Молотілок	15.075	„	2.100	„
Валів	1.316	„	—	
Сівалок до збіж	4.924	„	46	„
Кератів	22.980	„	3.200	„
Млинків і віялок	21.592	„	2.198	„
Січкарень	58.758	„	8.870	„

Загальна вартість названих вище та ще менше важних проданих машин в р. 1929 була **42.323.000 зл.**, а в р. 1933 всього **2.661.000 зл.**

ЦИТАТИ:

У львівському »Рольнікові« (орґан Малоп. Товариства Рільничого) в ч. 41, у дискусійній статті п. Я. Суского, читаємо влучні уваги:

»**Централізація**, після східних і західних зразків, **це лік, гірший від самої недуги, це є привернення абсолютизму**. Що більше: кожний здоровий і внутрішньо відважний чоловік відчуває, що ті, досі зле поняті кличі франц. революції — рівність, свобода і братерство, є дійсно трьома великими товчками, які новітнє людство мусить врешті почати здійснювати. Вчені доказали, що в практичному примінюванні цих трьох ідеалів існує велика суперечність. Так є дійсно, коли дивитися на державу через призму фашизму, гітлєризму, большевизму чи марксизму, де даржава є ціллю самою в собі. В обсязі такої абсолютної держави ці три ідеали дійсно зі собою суперечні та не можуть в ньому бути зреалізовані. — Одначе справа

стане ясною, якщо державність узнаємо за одну з трьох життєвих функцій народу.

Ніхто не може заперечити, що як не свідомим, то підсвідомим змаганням сучасного людства є, щоби кожний без виїмку був рівний перед правом. Отже в першій области — правнополітичній — мусить бути здійснений ідеал рівности, неможливий до здійснення однаково в господарській, як і в культурній области.

Сучасна людина виросла вже з рабства, не зносить ніяких примусів в нічому, що торкається її внутрішнього життя. Отже в культурно-освітній ділянці мусить бути зреалізований ідеал повної вільности.

А в господарській области, хоч і окремій від двох попередніх і то ними запліднюваній — живе ідеал братерства, у великому стилю. — В цих трьох областях розвертається життя кожного народу«.

Концепція цікава; практичну вагу має осуд метод централізму й абсолютизму.

ВЕЛИКА ПЕРЕД-БЮДЖЕТОВА ДИСКУСІЯ.

Темпераментна дискусія, що почалася в кругах правительственної партії (з одної сторони »Ґазета Польска«, — з другої »Курєр Поранни«), має в своїй основі журбу за бюджет держави. Надходить бо час, коли треба його устійнити і ухвалити на новий діловий рік, а всім ясно, що далі ухвалювати дефіцитні бюджети вже таки справді ніяк. Дискусія прибрала одначе цим разом такі пристрастні форми, що загал має враження, чи окрім річевих моментів в ній не грали ролі й які інші.

Розпочав дискусію, як відомо, б. міністер скарбу і редактор »Ґазети Пол.«. Ігн. Матушевскі. У своїй статті з початку жовтня він висловив отверто погляд про потребу продовжування »дефляційної« політики, себто дальшого редукування видатків держави (конкретно це значило б передовсім зменшення платень державних функціонарів та редукцію річевих накладів на культуру, господарство, освіту — бо, як відомо, бюджет військового ресорту вважається недоторкальним). Цю свою дуже гірку пілюльку старався Мат-ий осолодити заявами про нужду села та вирівнання диспропорції між доходами рільництва й промислу, хоч ця частина його виводів носить доволі мутний характер.

З великого числа статтей »Курєра Поранного« (уходить за орґан »лівиці« правлячого табору) виходить напевно тільки те, що тут не хочуть дальшої дефляції, дальшого »затискання пояса«, що розуміють тугу громадянства за якоюсь »передишкою«. Але як це зробити — досі й тут не сказано.

Який дощ спаде на землю з тої великої хмари палких слів, а навіть особистих образ між дискутантами, не можна сказати.

В кожному разі підйом температури в дискусіях на такі теми, та їх небувала досі форма свідчить, що вже й у редакціях головних правительственних орґанів шириться свідомість фактично траґічного господарського стану в державі.

М. Грушевський — як соціольоґ*)

Після смерти велетня української науки — М. Грушевського, — робляться перші спроби підсумку, справді, безмежної наукової його спадщини. Без перебільшення можна сказати, що після великого небіжчика залишилася чимала бібліотека власних його писань. Серед них є твори, що навіки будуть монументом не тільки української, але й світової науки.

Дуже ріжноманітна була наукова діяльність М. Грушевського. Він належав до плєяди тих світочів европейської науки XIX віку, що як — О. Конт, Г. Спенсер, або В. Вундт — вміли у своїй творчости обєднати поліісторичний універсалізм та безмежний обрій наукових інтересів з незвичайним критицизмом і здібністю майже мікроскопійної аналізи найскладніших явищ людського життя. Вони були однаково специялістами в ріжних ділянках спорідненого комплєксу наук; однаково суверенно опановували свої побічні фахи, як і головний, скрізь даючи щось нового та власного, чимало збагачуючи ріжні ділянки науки.

М. Грушевського знають передовсім і шанують як найбільшого українського історика, автора монументальної недокінченої Історії України-Руси, — смертю автора несподівано перерваної на девятому томі. Але він є автором теж монументально задуманої й також через смерть недокінченої Історії української літератури. Коли б великий небіжчик не написав нічого іншого, крім перших томів цього свого твору — імя його в українській та словянській науці залишилося б безсмертним. Бо і в цій галузі своїх наукових дослідів він виявив власну собі ерудицію, ориґінальність думки й поглядів, річевий критицизм і глибину аналізи.

Могло б здаватися, що в його науковій творчости соціольоґія була отже лише епізодом і справді тільки побічним фахом. Таке припущення проте було б зовсім помилковим. Навпаки, інтерес М. Грушевського до соціольоґії був незвичайно великий та живий. Цій галузі гуманітарних наук він присвятив від самого по-

*) З викладу на урочистій Академії памяти М. Грушевського, влаштований 1-го лютого 1935 р. у Празі Українською Науковою Асоціяцією. — (Від Ред. »К. Р.«: Позволяємо собі — в річницю смерти М. Грушевського — передрукувати цінну статтю відомого укр. націольоґа, яка появилася в 9. ч. »Вістей« орґану »У. Т. Г. І.« в Подєбрадах за 1935 р. — літоґрафованого видання, і тим зробити її приступнішою для ширшого читаючого загалу.

чатку своєї наукової діяльности особливо чуйну увагу. Я б сказав, навіть, що вся його наукова творчість о р ґ а н і ч н о пересякнена, якщо можна так висловитися, послідовним с о ц і о л ь о ґ і з м о м. В кожному разі, автор першого українського нарису ґенетичної соціольоґії (»Початки громадянства«, 1921) знаменито володів с о ц і о л ь о ґ і ч н о ю м е т о д о ю й все послуговувався нею у своїх працях. М. Грушевський належав до школи м о д е р н и х істориків, що він, зрештою, нераз сам підкреслював, і через це м у с і в бути соціольоґом, хоча на початках його наукової діяльности соціольоґія з історією (або власне навпаки історія з соціольоґією) перебували у завзятій й безнастанній боротьбі. Війна ця йшла за розмежування сфер наукового впливу, а подекуди й за саме право на існування соціольоґії. Пригадаймо собі протисоцьольоґічний виступ В. Д і л ь т е я в його відомім та у свій час славетнім »Вступі до гуманітарних наук« (1883), або неменш голосний дебют іншого критика соціольоґії зі становища саме історичної науки Ґ. Р і к к е р т а; маю на увазі його твір — »Межі природознавчого творення понять« (1896), написаного під впливом В. В і н д е л ь б а н д а, що різко розмежував природничі науки та гуманітарні, головно ж історію, як це він яскраво сформулював у свойому інавґураційному викладі — »Історія та природознавство«, — обіймаючи в 1897 р. уряд ректора штрасбурзького університету. До цих критиків я міг би додати ще також П. Б а р т а, що у 1897 р. видав свою джерельну працю — »Філософія історії як соціольоґія«, анектуючи соціольоґію до сфери історії.

В цій напруженій атмосфері сестровбивчої війни між історією та соціольоґією дебютував молодий український вчений — М. Грушевський, згодом найбільший український історик. Звичайно, ці суперечки не могли бути для нього байдужі. Але оминаючи їхню наявну неосхолястику, — він — я к р е а л і с т, — пішов власним шляхом, шляхом, що згодом запанував у модерній історичній науці взагалі та який подекуди був визначений вже у клясичному »Підручнику історичної методи« (1894) Е. Б е р н г а й м а, що також появився у той час.

Як і через що так сталося?

Гадаю, що на шлях соціольоґії М. Грушевського, крім чисто наукового інтересу, привів також і центральний обєкт його наукових дослідів: у к р а ї н с ь к и й н а р і д у процесі його повстання, творення та розвитку, отже в минулому та в новітній його фазі національного відродження й перетворювання у модерну націю, цебто в сучасности. Збагнути цей надзвичайно складний процес української е т н о- т а н а ц і о ґ е н е з и в його і с т о р и ч н о м у вигляді, як видко із вступу до І. тому Історії України, було життєвим завданням передчасно помершого українського велетня.

Але, стоючи на позиціях старої історіольоґії, що всю свою

увагу зосереджувала виключно на політичний бік розвитку народів, а тому цікавилася лише державними народами та програмово майже нехтувала недержавні народи — не можна було здійснити пляну, що вже змолоду непереможно захопив М. Грушевського. Звичайно, він був цього добре свідомий. Цікава з цього боку його „profession de foi“ (вірую), як історика, котру М. Грушевський виклав у свойому російському »Очерку истории украинского народа«, а потім знову зазначив у німецькій перерібці цього твору (—Geschichte der Ukraine... I. 1916). »Якщо — казав він у цій праці — в сучасній історичній науці взагалі головна увага звертається на дослід суспільно-правних, господарських та культурних відносин, а зовнішня політична історія назагал й остільки лише узгляднюється, оскільки вона впливає на тамті, то ці засади є вказаними для української історії вже через самий її зміст«. Через що? Бо, як трохи нижче зазначає автор — »господарська, суспільна та культурна історія українського народу є для деяких періодів її єдино можлива історія«. Ще одна цитата для плястичнішого зясування становища М. Грушевського: »Цей суспільний та культурно-господарський розвиток (процес) творить ті головні підвалини національного життя, що нас супроводжує через усі стадії існування українського народу й звязує його історію в одну орґанічну суцільність«.

Отже життєвим завданням М. Грушевського було: політично пошматовану історію українського народу — цю міждержавну мозаїку історії України, анектовану по черзі ріжними окупантами цього краю, перетворити в один національний моноліт. Для цього він мусів бути в таборі модерної історії (Kulturgeschichte), через це він став соціольоґом. Всі його писання, й передовсім історичні, пересякнені згаданим попереду соціольоґізмом. Не знаю, чи в його творах можна знайти бодай одну сторінку, що не несла б на собі наявного соціольоґічного тавра. Добре передивитися I—III—V томі його великої історії, де автор змальовує основні факти української етноґенези та з науковим майстерством аналізує суспільну структуру українського народу, — щоб переконатися в цьому. Звідси також дуже живий інтерес М. Грушевського до української економіки, доказом чого може бути знову таки монументальна його історія України, а передусім VI. її том, не згадуючи вже про спеціяльні його розвідки та студії в цій ділянці. Звичайно й тут він мусів бути в першу чергу соціольоґом. Або возьмім його спеціяльний інтерес до розвитку української культури (для ілюстрації згадаю бодай популярну та загально відому публікацію: »Культурно-національний рух на Україні в XVI—XVII віці«. І тут він таксамо мусів бути не лише істориком, але й соціольоґом. Не можна дивуватися отже, що у сфері громадознавства М. Грушевський був великим знавцем й ерудитом. Особливо ж у галузі ґенетичної соціольоґії, що досліджує початки суспільного розвитку людства. Бажаючи зма-

лювати повстання та перші фази українського народу, М. Грушевський, як про це свідчить І т. його Історії України, мусів пробробити величезну, дуже критичну та самостійну працю етно-антрополіґного й археольоґічного характеру, з одного боку, та антропо-ґеоґрафічного, з другого. В синтезі це й дало кремязні підвалини під його пізнішу, цитовану вже тут, ґенетичну соціольоґію. Соціольоґічна метода історичних дослідів уможливила йому також зконструовання знаменитої його схеми історії східнього словянства, в якому історія українського народу була справедливо відокремлена в самостійну суцільність.

Не тяжко бачити, що в науковій праці М. Грушевського не останню ролю відограв теж момент національний: бажання через науку допомогти українському народу підвестись з історичного забуття й вийти на шлях сучасного національного розвитку. Це природне й зовсім зрозуміле. Всі вчені з лона поневолених народів бувають заразом каменярами національного відродження своїх народів. Попри поезії, наука була та є одним з найбільших двигунів новочасного національного ренесансу. Але на цьому шляху можливі для неї всілякі Сціли та Харібди. Бо є небезпека впадання у національну тенденційність. Історія національних рухів XIX віку знає не один факт такого звихнення науки в інтересах зле тямленого патріотизму. Треба констатувати, що у М. Грушевського наука ніколи не була на послугах національних pia desideria. — Чужі й з ворожого навіть табору критики мусіли визнати абсолютний його науковий критицизм та обєктивізм. Автор фундаментальної Історії України знав, що нація не потребує псевдонаукових леґенд і патріотичних мітів для свого існування*).

---

*) З цієї точки погляду треба визнати великим кроком назад свідомі намагання деяких наших істориків до творення псевдо-патріотичних мітів і леґенд на тлі подій нашого останнього револь. національно-державного зриву, а то й просто тенденційні насвітлення фактів цього періоду — зі становища навіть не тодішніх, а теперішніх поглядів авторів, часто учасників тих подій. Правда, писань цих авторів — для прикладу згадаймо з поважніших »Історію Української Держави« Д. Дорошенка, а з популярних видань велику частину споминів з останніх наших визвольних змагань, або т. зв. Тикторову »Велику Історію України« — ніяк не можна закваліфікувати до наукових спроб обєктивного відтворення недавньої минувшини — навіть в тій мірі, оскільки з даної перспективи про це вже може бути мова. До історії вони перейдуть радше як матеріяли мемуаристичної вартости; про безкритичну компіляцію дотичних розділів Тикторової історії навіть і цього не можна сказати. — Гірше однак є те, що вони стали джерелом вже нінащо не здалих, безвартісних і безкритичних публіцистичних проб пера деяких авторів — хіба лиш як свідоцтво їх ворожбитських здібностей — про те, як би то було, як би то не було так, як було (гл. напр. статті добродія Р. Бачинського в »Ділі« за червень б. р., та інші). — Прим. Ред. К. Р.

Під цим оглядом незвичайно символічне motto, яке М. Грушевський взяв до своєї Історії України: »Пізнайте правду (істину) і вона визволить вас«. Отже правда була головною девізою його наукової праці. Другою його засадою була — воля, також підкреслена на вступі великої його історії. До речі тут згадати також motto до його Історії української літератури, бо й воно яскраво характеризує профіль М. Грушевського, як вченого, а передовсім соціольоґа. »Українському народові — так згучить цей заповіт автора — показати себе таким сильним в ділі, яким показав у слові«. Отже трьома засадами — правди, волі, діла — керувалася наукова та громадська праця М. Грушевського, все його життя.

Ще передчасно робити остаточну оцінку наукової творчости М. Грушевського. Це буде вимагати певного відступу часу, а передовсім сумлінного й докладного вивчення великої його літературної спадщини. Передовсім мусить бути зроблений повний її інвентар. Не тільки бібліографічною, але й критичною методою. З огляду на те, що було сказано тут попереду, ще тяжче зробити оцінку великого небіжчика, як соціольоґа. Для цього не досить обмежитися тільки його суто соціольоґічними працями; гоголовно тими, що вийшли закордоном і накладом заснованого ним на еміґрації (у Відні) — »Українського Соціольоґічного Інституту«, хоч для характеристики його соціольоґічного профілю вони, звичайно, дуже цікаві, й тому ми на них тут ще потім зупинимося. Щоб належно оцінити та схарактеризувати М. Грушевського, як соціольоґа — треба взяти під увагу всі його писання та підійти до них із соціольоґічним критерієм. Але й цього ще не досить: таксамо слід мати на увазі й його громадську та особливо політичну діяльність, що характеризує М. Грушевського, як соціольоґа-практика. М. Грушевський був загально визнаним національним провідником — головою українського революційного парляменту — »Центральної Ради«. Не завжди соціольоґи-теоретики мають змогу чи бажання виступати в ролі політичних практиків. Конт і Спенсер — були кабінетними вченими, представниками чистої науки. Масарик, натомісць, увесь час був політичним практиком. Свою теоретичну соціольоґію, зглядно націольоґію, він виводив усе з політичної емпірії та щоденної прози громадського життя. М. Грушевського дехто порівнює з Масариком. Без сумніву, є тут певні анальоґії, але є також і великі ріжниці: саме тому, що М. Грушевський громадсько та політично працював в іншому середовищу.

Так само бувають ріжні типи національних та громадських провідників. Одні ведуть нарід чи масу, другі йдуть за ними, за клясичною дефініцією Ґ. Зімеля: »Я провідник їх; тому мушу йти за ними«. Масарик є представником першого типу провідника; нераз він вів свій нарід проти його власної волі. Гітлєр

є клясичним представником другого типу провідника. Свою політичну карієру він зробив на національній психозі та розятреному патріотизмі німецького народу після програної світової війни. М. Грушевський не вкладається в ці рямки типольоґії провідника. Як видко з його французьких публікацій, виданих на еміґрації накладом с.-р. партії („La lutte sociale et politique en Ukraine, 1917-18-19" та „Le problémme agrairie en Ukraine et la loi agraire de la Centralna Rada 18. II. 1918"), — що є критичним оглядом та аналізою революційного здвигу на Україні в 1917—1919 роках, у М. Грушевського домінував політичний ідеольоґ над практичним політиком. Соціялізація землі для нього була центральною проблємою української революції, в якій цупко й нерозривно переплелися національний та соціяльний момент, з перевагою, проте, цього останнього, беручи на увагу, що селянство він уважав національно єдино непохитним і певним елєментом українського народу. Всі інші шари української національної піраміди в процесі історії були здеформовані, національно занепали й активно були втрачені для народу. Через це М. Грушевський критикує другу після-гетьманську фазу української революції, цебто часи Директорії, добачаючи помилку її політики в тому, що вона занадто переоцінювала момент національний за рахунок соціяльного, що мусіло привести до зломання української революції взагалі.

За долю української революції М. Грушевський побоювався від самого початку, як соціольоґ, чудово розуміючи неорґанізованість української національної стихії. Звідси — його клич у передмові до книжного видання перших двох у н і в е р с а л і в — »о р- ґ а н і з у й м о с я!«. »Орґанізуватися — писав у своїй публікації: »Українська Центральна Рада й її Універсали« (1917) — дійсно треба українському народові, міцно й негайно! Так, щоб він обєднався увесь, без ріжниці партій, верств і станів, під проводом своєї Центральної Ради; щоб єдність і орґанізація пройшли в г л и б і в ш и р д о с а м о г о с п о д у українського народу, в кожний куток, в кожне село, в кожну хату; обхопили його, як залізним обручем, щоб він — наш нарід, — став міцною завяззю, твердим цементом Української Землі і охоронив її від розвалу й анархії«.

»Бо кінець-кінцем все чисто — і свобода, і революція, і воля України, і справа земельна залежить від того, чим буде наша народня маса й передовсім наше селянство: чи розпорошеною купою піску, котру перший подув вітру може підняти й рознести; чи твердою опорою, міцним фундаментом, на котрім опреться свобідна, автономна, народня Україна«. Це писалося після II. Універсалу: на порозі самостійности України. М. Грушевський вдоволено констатує революційну творчість і зорґанізованість у цей час української нації, однак перестерігає, що »треба знати вірно, що

це власне спокій живий й орґанізований, а не сон тільки. Не треба, щоб наша людність лежала безвладною, мертвою, бездіяльною масою; треба, щоб вона вся була жива, свідома, щоб вона в кожній справі відзивалася чуйно на все, що діється у нас і поза нами; щоб була орґанізована й обєднана; щоб її спокій був спокоєм зібраної, уоруженої військової лави, ане безвільної і безвладної юрби. Щоб ті орґанізації, які поставлено на чолі нашого народнього життя, знали й були певні, що на кожне слово їх і кожної хвилі наш нарід зробить те, що йому буде сказано: встане чи сяде, піде чи прийде, піднесе руки чи спустить«.

»Тоді наша Україна переживе щасливо цей не тільки великий, але і грізний мент і закріпить ті великі здобутки, котрих прагнемо: волю і незайманість нашого краю, добро й права трудящих мас нашого народу й тих народностей, які живуть з нами разом на нашій землі«.

В цих словах, що сьогодні бренять, немов заповіт помершого велетня народові та заклик сурми до боротьби за волю, рельєфно виринає перед нами постать його, як національного провідника. Так його й розуміли в той час українські маси. Ішли за ним, як це прегарно й символічно змалював Ю. Косач у своїй чудовій поезії — »Житомирська весна«, що справді є monumentum aere perennius — памяти М. Грушевського.

...»А за ними ґвардії босої лави тиснулись невпинно —
І, мов дики, здіймали баґнетами гостру щітину,
Коли батько вітав їх снагу, їх усміхнений батько Грушевський.
Там у гострому вітрі, мов стяг боєвий над полками,
Його борода колихалась і рвалась сріблиста,
Наче волхов чудний і страшний соколами
Він пісні — курені випускав із долоні за місто«.

Є ще один момент у житті великого небіжчика, який треба узгляднити, коли характеризуємо його як соціольоґа-практика. Це — поворот М. Грушевського на Радянську Україну, що серед українського загалу по цей бік УСРР, головно ж серед еміґрації, ріжно оцінювався і оцінюється. Не настав ще слушний час, щоб можна було обєктивно зясувати цю справу. Не має для цього ще відповідного річевого матеріялу. Не оголошено, напр., листування М. Грушевського з цього приводу, що матиме подекуди документальне значіння. Не оголошено спогадів живих свідків цього факту з якими небіжчик говорив і зясував причини свого відізду. З промови чеського історика професора Я. Бідла (виголошеної на урочистому засіданню Академічного Комітету в Празі 27. І. 1935), який листувався з М. Грушевським і був поінформований про його поворот на Радянську Україну, видко, що в цьому рішенню грали ролю також мотиви соціольоґічного ха-

рактеру, а саме: передбачення великого історика, що большевицький лад на Україні — не буде тільки хвилевим епізодом. Звідси неминучість повороту для нього, якщо він хотів докінчити свою монументальну історію України, бо для цього, річ ясна, закордоном не було потрібних архівів, джерел та матеріялів. Історик є звязаний з батьківщиною й народом, немов Антей із землею. Скорше мабуть слід дивуватися не тому, що М. Грушевський вернув на Україну, як тому, що еміґрував звідти. Його праця там, її вислід — IX. том Історії України та чотири томи Історії української літератури, не кажучи вже про силу іншої переведеної та зорґанізованої ним там праці, національної по духу, чисто наукової по напряму й характеру, всупереч ворожій атмосфері та оточенню, де всі вчені скорше чи пізніше мусять каятись та відкликувати — (М. Грушевський нічого не відкликував і не каявся з своїх національних ухилів, а пішов на вигнання, що було прольоґом до аґонії та передчасної смерти), — це його відповідь на згори поставлену справу, яку майбутнє оголошення листування й спогадів з цього приводу — мабуть тільки поглибить і скріпить та буде новим причинком до його характеристики, як соціольоґа не лише в теорії, але і в життю.

Щойно в кінці цих уваг вертаю я до писань М. Грушевського суто соціольоґічного характеру. Свідомо й програмово. Бо зрозуміти й належно оцінити їх можна тільки на попереду змальованому тлі його соціольоґізму взагалі. Бо вони — це вже висновки з довгого його попереднього підготовлювання в цім напрямі. Мовляв, фінальні акорди. Своє відношення до соціольоґії М. Грушевський у Відні найкраще виявив заснуванням у 1921 р. Українського Соціольоґічного Інституту, що мав стати його науковою робітнею закордоном. Зовнішні обставини були для цього мало сприятливі. Передовсім не було соціольоґів. Але М. Грушевський, що кілька разів майже з голими руками закладав наукові установи та робітні, вірив у свій орґанізаторський хист і вміння скупчувати коло себе молоді та нові наукові сили. Дійсно йому вдалося побороти грошові та орґанізаційні труднощі. За не цілі три роки свого існування У. С. І. випустив не одну цінну публікацію. Але мене цікавлять тут твори самого М. Грушевського, що видані були цим українським науковим осередком у Відні. З них, звичайно, на особливу увагу заслуговує цитована тут його моноґрафія: »Початки Громадянства« (1921 р.). В ній найкраще відбивається науковий профіль М. Грушевського, як соціольоґа. Це зовсім самостійний твір, що документує велику соціольоґічну ерудицію автора. Це перша українська соціольоґія взагалі. В ній український читач має критичний огляд історії молодої цієї науки на вступі, а в кінці — матеріяли до преісторії української соціольоґії. Під цим оглядом ця праця має каменярське значіння. Ориґінальна вона у трактуванню головних питань проблєматики соціольоґії — також на вступі цієї книги. Цінна, як

підручник ґенетичної соціольоґії. Підручник, яких не багато у соціольоґічній літературі взагалі. На підставі величезного пояснювального та ілюстраційного матеріялу, автор змальовує розвиток людського суспільства від його початків до вищих державних форм. Наведені тут головні соціольоґічні теорії. Зясовані вони критично. З приводу всіх основних питань і контроверз автор висловлює свій погляд, зазначає й мотивує своє становище, завдяки чому цей його твір є самостійним вкладом у соціольоґічну літературу, а не тільки добрим підручником цієї науки.

Мушу тут бодай згадати про дві французькі його публікації, що вийшли накладом У. С. І., одним із завдань якого було ознайомлення чужини з українською справою. Це передовсім — »Нарис історії України« та »Нарис історії української літератури«, в яких автор коротко синтетизує великі свої українські праці на ці теми; а відтак справді знаменита »Антольоґія української літератури до середини XIX ст.« з передмовою славетного французького лінґвіста М. А. М е і є. Це зразкова хрестоматія українського письменства не лише для чужинців. З користю може її переглянути також український читач. М. Грушевський попередив її цікавим нарисом на вступі, де загально схарактеризована українська література, а в кінці цієї публікації додав критичну увагу з приводу еволюції назви українського народу.

Серед видань У. С. І. є одно, що дуже цікаве, як матеріял до характеристики світогляду М. Грушевського саме з боку соціольоґії. Це збірник »З починів українського соціялістичного руху«. (Михайло Драгоманів і женевський соціялістичний гурток. 1922 р.). Вступ до неї про українських осціялістів »першого зриву«, як автор сам називає цих каменярів соціялістичних думок серед українського загалу, — яскраво виявляє становище Михайла Грушевського до соціялізму, в якому від добачав ту головну силу, що зможе визволити поневолені народи. Для М. Грушевського було соціольоґічною аксіомою, що неволя н а ц і о н а л ь н а є лише супроводом неволі с у с п і л ь н о ї та г о с п о д а р с ь к о ї. У соціялізмі, що поборює цю останню, він добачав тому ту міць, що розбиваючи пута соціяльного утиску, заразом розриває кайдани політичної неволі. Саме непохитне переконання, а навіть прозелітська віра в те, що шлях до національного визволення веде через суспільно-господарське розкріпачення, на мою думку, найяскравіше характеризує покійного українського велетня, як соціольоґа, що все був непримиримим ворогом усякого поневолення, доказом чого, між іншим, може бути той уступ його ґенетичної соціольоґії, де М. Грушевський з незвичайним майстерством змалював траґічно сумну історію закріпачення жінки.

О. І. Бочковський.

КООПЕРАТИВНА ОРҐАНІЗАЦІЯ І ПРАКТИКА

Чи правильно обчислюємо запас товарів по ціні закупна (нетто)*).

Здавалося б, що це маловажна справа: як обчислювати пересечне обтяження товарів, а в слід за тим, як відчислювати назначений зарібок від непроданих ще товарів. Одначе приглянувшись блище цій справі, приходиться ствердити, що вона має велике значіння для контролі господарської діяльности кооператив.

Вже давніше я застановлявся над повищим питанням, але не все був час і нагода основно цю справу перевірити та обговорити. У своїй праці я держався засади, що коли товарова книга виказує пересічне обтяження, напр. 12% (»на сто«), то від запасу товарів Б-тто я відчислював звичайно 14, або й більше % (»від ста«). Напр. запас товарів виносить 850 зл. Б-тто, пересічне обтяження 12%, отже:

850 зл. × 14 (2% вище) : 100 = 119 зл. = 850 — 119 = 731 зл. запас товарів Н-тто.

Інші товариші обчислюють ще таким способом:

850 × 100 : 112 = 758.90 зл. (заокруглено) запас Н-тто.

Є ще один спосіб, який мені найменше подобається, а саме: 850 × 12 : 112 = 91.19 (заокруглено) = 850 — 91.10 = 758.90 зол.

Цей третій спосіб є найменше практичний, бо вимагає вдвоє більшої витрати часу. Але коли хочемо устійнити, котрий спосіб обчислення виказує найбільш правдиво запас товарів по цінам Н-тто, то доведеться ствердити, що повної точности не дає ані один; одначе найбільше докладности осягається ще при першім способі. Бо, як бачимо з останнього приміру, вартість товарів Н-тто виказана на цілих 27.90 зл. меншою, як при двох других способах обчислення**).

Точно означити запас товарів по ціні Н-тто, а в кожному разі не вищій від ціни набуття, можна лише тоді, коли при інвентурі буде вписано побіч кожного артикулу крім продажної ціни також ціну набуття (Н-тто) даного артикулу. — Знаю, що багато Союзів лише в такий спосіб переводять інвентури, але деякі не роблять цього. Навіть є вже випадки, що кооперативи І. ступня переводять інвентури в той спосіб, одначе таких кооператив дуже мало.

---

*) Вміщуючи цю статтю, запрошуємо кооператорів-практиків до дискусії на порушену в ній тему. — Ред.

**) Котрий спосіб найбільш математично точний, це показалаб тільки окрема аналіза. — Ред. К. Р.

Для підтвердження дотепер наведеного і для доказу, що дотеперішній спосіб обчислювання запасів товарів по цінам закупна був неправильний, може послужити наступна табеля:

З повищого виходить, що сума закуплених

товарів Б-тто	18.133.54 зл.
поменшене о ціну закупна товарів Н-тто . .	16.364.00 „
дає суму назначеного зарібку	1.769.54 зл.

або 10.82% суми закупна, що і є фактичним обтяженням товарів у повищім зіставленні.

Запас товарів Б-тто при інвентурі виказано на	1.161.00 зл.
таж сама інвентура виказує запас товарів Н-тто на	980.52 „
лишається назначений зробіток від непроданих товарів	180.48 зл.

або 18.40% до суми запасу товарів.

Таке обчислення можна зробити, коли списано запас товарів також і по цінам Н-тто, але коли булоб списано лише по цінам Б-тто, то треба булоб покористуватися дотеперішніми способами, а саме:

1. від запасу товарів відчислити 12% (мій спосіб, дещо вище від пересічного обтяження), що далоб суму 139.32 зл., через що булоб одержано запас Н-тто 1.021.68 зл.,

2. запас товарів 1.161.00 × 100 : 110.82 = 1.047.64 зл. запас Н-тто. Коли тепер порівняємо поодинокі висліди, то побачимо, що між дійсним Н-ттом (980.52) і Н-ттом з першого способу (1.021.68) є ріжниця на 41.16 зл., а між дійсним Н-ттом і Н-ттом з другого способу є ріжниця на 67.12 зл., на якуто суму при складанні білянсу бувби неправдивий зиск, або, що гірше, невиказана білянсова страта. Це все лише при одній тисячці запасу товарів. Крім згаданих наслідків запас товарів бувби вставлений до білянсу по ціні, вищій від ціни набуття, а це вже є суперечне зі статутом і законом.

На загал треба ствердити, що відчислювання від запасу товарів пересічного відсотку обтяження для означення суми Н-тто запасу, може бути вірним лише тоді, колиб всі складові части запасу товарів були між собою, як щодо скількости, так і вартости, точно в такому самому відношенні, в якому було між собою загальне закупно товарів, на основі якого вичислено пересічне обтяження. А для осягнення такої гармонії між закупном і запасом товарів треба булоб, щоби кожний рід товару був проданий в одній пропорції до загального закупна дотичного роду товару. Можемо це ствердити також і на примірі:

пересічне фактичне обтяження закуплених товарів виносить 111.00 зл. × 100 : 1.173.00 = 9.46%. — Кожного товару продано точно половину, друга половина зістала як запас. Назначений заробіток від запасу виносить 55.50 × 100 : 586.50 = 9.46%, отже знаючи, що пересічне обтяження виносить 9.46%, можемо

вичислиси Н-тто цілком точно зі самого Б-тта, але лише в цім ідеальнім випадку. Рахунок виглядатиме:

запас Б-тто 642.00 × 100 : 109.46 = 586.50 запас Н-тто.

А що такого точного відношення складу запасу до складу закупна товарів майже неможливо осягнути, то стає очевидним, що, відчислюючи від запасу товарів пересічний відсоток обтяження, робимо помилку, яка, головно при контролі виконнання бюджету, може мати дуже відємне значіння. Такими мотивами я руководився, коли від запасу товарів відчисляв все 2—4% більше, як виказувало пересічне обтяження.

При оборотах товарами з ріжними ступнями їх калькуляції, чим більший буде запас товарів, тим більшою буде згадана вгорі помилка з відчислювання від запасу назначеного зарібку. Бо при обчислюванні пересічі обтяження береться за підставу ціле закупно товарів прим. за цілий рік, а самий запас є лише незначною і нерівномірною частиною того закупна. Дальше можемо завважити, що товари низько калькульовані попадають в запас товарів в дуже незначних скількостях, бо це переважно артикули масового вжитку (сіль, мука, цукор, сірник і т. п.). Натомісць основний реманент товарів складається переважно з товарів високо калькульованих. Розуміється, що при такому стані річей не буде правильним від запасу товарів високо калькульованих віднімати пересічний відсоток обтяження. Не без значіння при цій справі буде й те, що в кожній порі року є окреме запотребування на деякі роди товарів, є т. зв. сезони, а це також має вплив на висоту пересічі обтяження.

Тих кілька думок пишу на те, щоби, звернувши на цю справу увагу наших кооперативних фахівців, поділитися з ними своїми спостереженнями та у товариській дискусії устійнити, чи і як на будуче треба унормувати ці справи в практичному життї. Очевидно я заступаю висказані у нинішній статті погляди і в разі потреби буду їх боронити, хіба, що хтось з товаришів фахівців опрокине мої твердження більш переконуючим поставленням відносної квестії.

Булоб — на мою думку — промахом з нашої сторони, наколиб ми уважали за вказане перейти до денного порядку над порушеним питанням та послугувались дальше у практичній роботі, — при оцінці висоти запасу товарів — абстрактними статистичними методами.

Микола Третяк.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

Національний склад і поділ на типи кооператив на території, заселеній Українцями в Польщі.

Плянова орґанізація кооператив вимагає докладного знання терену, на якому кооперативи працюють чи працювати мають — під оглядом суспільним, культурним, економічним, а передовсім знання самих існуючих вже кооператив — їх кількости, національности, територіяльного розміщення, роду діяльности і т. д.

Ідучи на зустріч цій потребі, Кооперативна Рада видала друком спис всіх кооператив в Польщі, що належать до ревізійних Союзів, уґруповуючи їх по воєвідствам і повітам у табелях, додаючи до спису також табеляричні зіставлення кооператив по союзам і типам, після стану на 1 січня 1934 р.*).

Користаючи зі згаданої публікації Кооп. Ради, п. А. Жук опрацював поданий у ній статистичний матеріял відносно території, заселеній українцями і на сторінках »Календарця кооператора« на 1936 р. умістив дві табелі: 1. Національний склад кооператив і 2. Поділ кооператив на типи, додаючи до цих табель короткий коментар.

Щоб заінтересувати ширший загал наших кооперативних діячів на провінції поданим в »Календарцю кооператора« статистичним матеріялом, потрібним особливо для орґ. відділів Пов. Союзів, передруковуємо на сторінках »Кооперативної Республіки« коментар до нього п. А. Жука. **Ред. »К. Р.«**

Національний склад кооператив на українській етноґрафічній території в Польщі після стану на 1/I. 1934.

Перша табеля містить виказ кооператив повітами після національно-союзної приналежности кооператив. До виказу увійшли всі повіти воєвідств: Львівського, Станиславівського, Тернопільського, Волинського і Поліського, хоч у трьох повітах Поліського воєвідства (Косів, Лунинець, Столин) немає українських кооператив; з вєвідств Краківського, Львівського і Люблинського увійшли всі ті повіти, в яких є хочби одна українська кооператива. В цей спосіб до виказу увійшло ряд повітів, які тільки в незначній части заселені українським населенням і до української етноґрафічної території не можуть зачислятись, напр. повіти: Ланьцут, Переворськ і Ряшів — у Львівському воєвідстві, повіти: Любартів і Замостє — в Люблинському воєвідстві. Також в цілому ряді інших повітів на польсько-українському і українсько-білоруському пограниччю — у воєвідствах Краківському (Західна Лемківщина), Львівському, Люблинському (Холмщина) і Поліському українське

*) Spis Spółdzielni na dzień 1 stycznia 1934. Warszawa, 1935.

населення становить меншість. Одначе втягнено всі ці повіти до виказу тому, щоб з цілою повнотою унаглядняти розміщення українських кооперативів до кооперативів інших національностей в загальних підсумках, збільшуючи число польських і жидівських кооперативів й зменшуючи питому вагу українських кооперативів.

На території перечислених у виказі повітів з кінцем 1933 р. існувало 10.677 кооперативів — 46,9% всіх кооперативів в Польщі (22.734). З тих 10.677 кооперативів до союзів ревізійних належало 5815, а 4862 оставали поза союзами. Більш як певне, що переважна частина остючих поза союзми кооперативів, це кооперативи нечинні, але формально не зліквідовані і не вичеркнені з судових реєстрів, на підставі яких усталено їх число. Менша частина цих кооперативів — це мусять бути головно молоді, новоосновані кооперативи, котрі є в евіденції ревізійних союзів, але не зістали ще приняті в члени через всякі недомагання. Отже кооперативний рух в Польщі репрезентують головно ті кооперативи, що належать до ревізійних союзів.

З 5815 кооператив обєднаних в союзах, до РСУК належало 3194 (54,9%), до РРС 215 (3,7%), разом до українських союзів належало 3409 (58,6%), до польських союзів належало 1944 (33,4%), до жидівських 398 (6,8%), до німецьких 64 (1,1%). Треба замітити, що союзна приналежність кооператив не завше покривається з їхньою національною приналежністю. Коли РСУК і РРС обєднують виключно українські кооперативи, з українським складом членів, то до польських союзів належить багато кооператив, зложених в переважній части з Українців, а іноді й урядуючих по українськи. Так само деякі кооперативи жидівських союзів складом членів є українськими. Отже з обєднаних в союзи кооператив, українських кооператив є значно більше, ніж їх належить до РСУК і РРС, а серед кооператив остаючих поза союзами ще більше таких кооператив, що складом членів є українськими, а знаходяться під жидівським або польським проводом.

З усіх 10.677 кооператив на українській етноґрафічній території, на повіти галицьких воєвідств припадає 8.093 (75,8%), на повіти північно-західних земель 2.584 (24,2%). З 5815 кооператив обєднаних в союзах, на повіти галицьких воєвідств припадає 4600 (79,1%), на повіти північно-західних земель 1215 (20,9%). Населення повітів галицьких воєвідств становить приблизно 60,0%, а населення півнчічно-західних земель — 40,0% цілого населення на українській етноґрафічній території. З порівнання процентового відношення кооператив і населення в обох частинах української етноґрафічної території виходить, що на північно-західних землях кооперативи поширені в значно слабшій мірі, як у Галичині. Також степень охоплення кооператив українськими союзами значно слабша на північно-західних землях, як у Галичині. В Галичині на РСУК і РРС припадає 65,5% обєднаних в союзи кооператив, а на північно-західних землях 32,6%. На польські союзи

в Галичині припадає 27,5%, на північно-західніх землях 55,7%. Отже більше половини кооператив на північно-західних землях охоплено польськими союзами.

Такий стан був на 1/I. 1934 р. З кінцем того року розпорядком міністра скарбу до польських союзів влучено й ті нечисленні кооперативи на північно-західних землях, що належали до РСУК та РРС і всю українську кооперацію піддано під польські впливи. Те саме сталося з українськими кооперативами Краківського воєвідства. На 1/I. 1935 під українськими орґанізаційними й ідейними впливами остали лишень кооперативи в трьох галицьких воєвідствах: Львівському, Станиславівському і Тернопільському, з виїмком одної будівельної і кількох кредитових урядничих, які рівнож влучено до польського союзу урядничих кооператив у Варшаві. А від РРС одібрано також молочарські кооперативи в Галичині.

Кооперативна Рада і Головний Статистичний Уряд, публікуючи статистичні дані про стан кооперації в Польщі, подають їх також після національних союзів, і кооперативи обєднані в польських союзах узнають польськими кооперативами. З вище сказаного бачимо, що і перед обмеженням ревізійної компетенції РСУК і РРС на три східно-галицькі воєвідства, до польських союзів належало значне число українських кооператив, а тепер, після влучення до польських союзів сотень українських кооператив у воєвідствах: Краківському, Волинському, Поліському і Люблинському, національний поділ кооператив після національности союзів вже зовсім не відповідатиме дійсности.

Поділ кооператив на типи на українській етноґрафічній території в Польщі після стану на 1/1. 1934.

Табеля II. подає виказ тих самих повітів з поділом кооператив на типи, як союзних, так і несоюзних. При кожному повіті подано окремо союзні, окремо несоюзні кооперативи, а при воєвідствах зраховано одні й другі разом.

З технічних причин деякі споріднені типи коопертив злучено в одних рубриках. Напр. кооператви споживчі (т. ч. 1.) з кооперативами для заспокоєння інших потреб (т. ч. 3.), кредитові кооперативи урядничі (т. ч. 6.) з іншими кредитовими (т. ч. 7), кооперативи для закупу і збуту загальні (т. ч. 8) з кооп. зля зак. і збуту спеціяльними (т. ч. 9), інші перетворчі рільників (т. ч. 11) з помічничими (т. ч. 12), робітничі виробничі (т. ч. 14) з кооп. праці (т. ч. 15), вкінці взято разом всі три підґрупи кооператив підприємців (т. ч. 16, 17, 18).

Треба при цім зазначити, що кооператив під клясифікаційними числами 3, 7, 9 є відносно дуже мало в порівнанні до тих типів, з якими вони злучені в одних рубрках.

В складі кооператив що-до діяльности (типів) на українській

етноґрафічній території і в решті Польщі заходять поважні ріжниці. Так само ріжняться між собою обидві части української національної території — Галичина і північно-західні землі.

На українській етноґрафічній території, як і в решті Польщі та в цілій Польщі, перше місце по чисельности займають кредитові кооперативи всіх типів (клясифікаційні числа 4, 5, 6, 7). На укр. території є їх 3990 і становлять вони 37,4% загалу кооператив, в решті Польщі 4820, — 40,0% загалу, а в цілій Польщі 8810, — 38,8% загалу.

Отже кредитові кооперативи розложені більше менше рівномірно між обома частинами Польщі, при чім не обєднаних в союзи кредитових кооператив є значно більше, як в решті Польщі, особливо загальних (сист. Шульце з Деліч [тип. ч. 4]. Серед них мусить бути багато старих, тепер нечинних кооператив, головно жидівських.

Іншу картину бачимо при кооперативах для закупу і збуту (типи ч. 8 і 9). Вони займають друге місце в цілій Польщі і на укр. території, але одно з останніх місць в решті Польщі. В цілій Польщі є їх 4767, — 21,0% загалу, на укр. території 3897, — 36,5% загалу і на решту Польщі припадає 870, — 7,2% загалу.

Під тип 8. підтягаються наші сільські господарсько-споживчі кооперативи, дуже слабо поширені серед Поляків і майже незнані у інших національностей Польщі, тому таку превагу цей тип кооператив має на українській етноґрафічній території. Більше двох третин цього типу коопертив на укр. території обєднані в союзи, коли в решті Польщі обєднаних в союзи менше половини.

В центральних і східних воєвідствах Польщі споживчі кооперативи серед сільського населення, що належать до польських союзів, зачислюються звичайно до ґрупи кооператив консументів (тип ч. 1). Поважне число таких кооператив належить між інш. до »Сполем«. Цим, мабуть, треба пояснити значну чисельну перевагу споживчих кооператив в решті Польщі, в порівнанні до української етноґрафічної території. Споживчих кооператив (типи ч.1 і 3) в цілій Польщі є 3936, — 17,3% загалу, на укр. етноґр. тер. 1241, — 11,6% загалу, а в решті Польщі 2695, — 22,4% загалу. Цей тип кооператив найслабше усоюзнений як в цілій Польщі (ледви половина), так, особливо, на українській етноґраф. території (дещо більше третини). Пояснити це мабуть треба тим, що в перших повоєнних роках повстало багато псевдо-споживчих кооператив, які закладалися торговельними спекулянтами для податкових полекш. Пізніше ці кооперативи розпадалися, стали нечинними, але досі фіґурують в судових реєстрах.

Дальше йдуть молочарські кооперативи. В цілій Польщі є їх 2188, — 9,2% загалу, на укр. території 684, — 6,4%, а в решті Польщі 1504, — 12,5% загалу. Бачимо, що в решті Польщі моло-

чарські кооперативи поширені в значно більшій мірі, як на укр. території, але є вони в значно меншій мірі усоюзнені, як тут.

Мешканево-будівельна кооперація в Польщі, хоч займає одно з останніх місць, всеж начислює поважне число кооператив (1080, — 4,7% загалу), розльокованих переважно поза укр. етноґр. територією, найбільше у Варшаві (403). На українську етноґр. територію припадає всього 150 кооператив цього типу, — 1,1% загалу, з того лише 15 належить до союзів, а решта остає поза союзами. На решту Польщі припадає 930 коопер., — 7,7% загалу, з того союзних 193 і несоюзних 887. Є це найменше усоюзнений тип кооператив в Польщі. Здається багато кооператив мешканево-будівельних повстали в надії на будівельні кредити, та не діставши їх, не проявили ніякої будівельної діяльности і є нечинні. Треба тут зазначити, що РСУК мав лишень одну будівельну кооперативу у Львові та й ту втратив, в наслідок відібрання права ревізії будівельних кооператив (тип. ч. 2).

Інші типи кооператив — перетворчі в рільництві і помічничі (т. ч. 11 і 12), ремісничі (т. ч. 13), робітничі продукційні і праці (т. ч. 14 і 15) і кооперативи підприємців (т. ч. 16, 17, 18) — поширені досить слабо як в цілій Польщі, так і на укр. території і над ними немає чого довше спинятися. Треба тільки зазначити, що ці типи кооператив, подібно як і кооперативи мешканево-будівельні, дуже слабо усоюзнені.

Лишається ще відмітити деякі ріжниці в уґрупованні кооператив в обох частинах української етноґр. території — в Галичині і на північно-західних землях. Коли в Галичині найбільш поширеним типом є кооперативи для закупу і збуту (т. ч. 8, 9) — 3279, або 40,5% загалу, то на північно-західних землях перше місце займають кредитові кооперативи всіх типів — разом 868 одиниць, або 33,6% загалу, а кооперативи для закупу і збуту займають тут третє місце (23,9%), уступаючи друге місце споживчим кооперативам (т. ч. 1, 3), (26,4%), котрі в Галичині займаютьс одно з останніх місць, становлячи 7,0% загалу кооператив. Кредитові кооперативи в Галичині майже дорінюють числом кооперативам для закупу і збуту — 3122, або 38,6% і займають друге місце. Великий відносно відсоток споживчих кооператив на північно-західних землях пояснюється тим, що сільські господарсько-споживчі кооперативи, які в Галичині з правила зачисляються до кооператив для закупу і збуту (т. ч. 8), на північно-західних землях в багатьох випадках підтягнено до споживчих кооператив (т. ч. 1).

Андрій Жук.

Безпосередня співпраця рільничої кооперації зі споживчою на Мадярщині

Справа безпосереднього доступу кооперативно зорґанізованого споживача до такого-ж продуцента і навпаки все була і є одною з головних проблєм кооперації. Особливож від часу, коли безпосередня співпраця споживчої кооперації з рільничою стала гаслом льондонського Міжнародного Союзу Кооператив.

Зорґанізувати таку співпрацю — назагал не легко. Насамперед треба кооперації здобути безпосередній і сильний та всебічний доступ до продукуючого села і споживаючого міста, треба зорґанізувати перерібку сільських продуктів і виробництво споживчої кооперації і нарешті умовитися про взаїмну доставу та її фінансування поміж рільничою і споживчою кооперацією в краю і закордоном.

Це питання довго ворушило уми кооператорів ріжних країв і довело врешті до створення »Загального Міжнародного Комітету Кооперативних Взаємин« в Женеві 1931 року. Цей комітет мав у першу чергу занятися студіями і практичною розвязкою цеї, так важної господарсько-суспільної справи.

Обіч того комітету працювали в цім напрямку практично окремі національні кооперативні союзи рільників та споживачів. Гасло усунути посередників в рільній та споживчій торговлі через безпосередню співпрацю рільної і споживчої кооперації захопило, між іншими, мадярську кооперацію. Мадярщина, держава наскрізь хліборобська, старалася розвязати цю справу відповідно до своїх місцевих відносин. По заснуванні З. М. К. К. В. повстав на Мадярщині 1931 року »Нац. ком. кооп. взаємин« в цілі переведення в життя намічених завдань. Однак вже й передтим, бо від 1924 року, працювала мадярська коoперція над розвязкою цього питання. Занялася тим велика кооперативна гуртівня „Hangya“ (»Домашнє господарство« — союз і гуртівня мадярських кооператив, яка числить 1541 кооператив з 572.692 членами на 8,688.000 населення). Оснував її апостол мадярського кооперативного руху ґр. Олександер Каролій в 1898 році. Головним директором цеї установи аж до 1934 року був тоді один з найбільш нині заслужених мадярських кооператорів Елємер Бальоґ.

Вступом до здійснення цеї ідеї була справа забезпечення збуту для набутих сільських продуктів безпосередньо до рук згуртованих в кооперації споживачів в краю і заграницею, головно до кооперативних гуртівень Данії і Німеччини. Перший експорт обіймав передовсім насіння люцерни, фасолі, сочевиці і маку, які закуплено від більших продуцентів в краю. З літами, а головно від 1930 року почався вже послідовний скуп і збут продуктів дрібного продуцента, як: яєць, дробу, овочів, ярин, вина, свинячого і волового мяса, меду, збіжжя, картофель, цибулі, лічничих

зел і т. п. Ці продукти збувалося в першу чергу через споживчу кооперацію в краю і закордоном. Нпр. з проданих у 1930 р. 3 міл. яєць збуто через мадярську споживчу кооперативу „Haztartas“ аж 2,400.000 яєць. Цимже шляхом збуто цілий закуплений дріб. Збіжжя викуповувано при допомозі кредитових кооператив і збувано млинам в краю і закордоном. Навязано дальші безпосередні торговельні зносини з кооперативними установами інших держав, поза вище згаданими, як: Чехословаччини, Польщі, Австрії, Швайцарії. Вже тоді зроблено богато, але брак готівки, одноцільного проводу і раціонального розподілу праці між поодинокими кооперативними мадярськими установами утруднював здійснення бажаного пляну.

Мадярське правительство, з хвилиною, коли господарська кріза підкопувала чимраз більше існування кооперативного руху, видало в 1934 році закон (XXI), що мав на ціли, згідно з господарським державним пляном через реорґанізацію скріпити кооперативний рух.

Дві великі кооперативні орґанізації „Haugya“ і „Köztisztvizelok“ (уряднича спож. кооп.) розділили між себе кооперативну торгівлю. Перша перебрала на себе село, друга місто. Деякі менші кооперативні орґанізації припинили свою діяльність або злилися з вище згаданими і передали їм свої підприємства. Доцільний поділ праці в цих двох кооп. установах мав розвязати тяжку господарську ситуацію і допровадити до подешевіння товарів, зменшення видатків, сконцентрування закупів, збільшення можливостий збуту, поширення сітки кооператив і одноцільного проводу. (Дві коопер. орґанізації: Загальна Кооператива Споживачів в Будапешті і Кооператива Мадярських Рільників не були обняті реформою). Від 1932 до 1934 року збула „Hangya“ безпосередньо споживчій кооперації всіляких рільничих продуктів (худоба, дріб, яйця, овочі) за поверх 7,500.000 пенґів.

Ці взаїмні торговельні обороти зросли би ще більше, якби не трудности в фінансуванні цеї торгівлі (що паде покищо в цілости на саму „Hangya“) і не чимраз більші перешкоди в експорті.

На заввагу заслугує, що чимраз сильніша взаїмна і безпосередня торгівля кооперативно зорґанізованого рільника з таким же міським споживачем приневолила приватну мадярську торгівлю підвищити ціни за хліборобські продукти.

В будуччині задумується звернути більшу увагу на це, щоби кооперативне село в більшій мірі, ніж дотепер користало зі споживчої кооперації також як споживач.

Щоби можливости взаїмних зносин добре вистудіювати та щоби виховати для сільської кооперації якнайліпших низових співробітників, рішилася тепер „Hangya“ зорґанізувати взірцевий кооперативний округ, зложений з 12 громад, в півд.-сх. частині Мадярщини з осередком в Бекешчабі. Округою заряджує окружний орґанізатор. Його завданням є: 1. пропаґувати кооперативні

ідеї, 2. збирати сільські продукти і вироби домашнього промислу з 12 громад дорогою закупу, чи виміни, 3. доставляти селам потрібного товару, 4. збувати надвишки продуктів через відповідний відділ „Hangya" в краю і за границею. Відборцем „Hangya"-ї на внутрішнім ринку є головно споживчий „Köztisztvizeloh" а за границею — кооперативні споживчі гуртівні.

В Берешчабі побудовано великий кооперативний дім, де містяться: крамниця, гостинниця, щадниця, тов. обезпечень і суспільна обезпечальня. Справу достосовування продукції до запотребування передано в руки знатоків рільничої палати.

Згадана розвязка проблєми безпосередніх зносин споживача і продуцента без посередників в мадярській кооперації стала предметом заінтересування господарських і кооперативних кругів світа, з огляду на господарські можливости в майбутності*).

Олена Степанів.

ТЕКСТИЛЬНО-ВИРОБНИЧА КООПЕРАТИВА СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ.

В березні ц. р. ланцутське »Коло Звйонзку Млодзєжи Людовей« постановило створити ткацьку кооперативу. 20 сільських хлопців, між ними кілька ткачів, взялися енерґійно до збирання уділів і кредитів. В недовгім часі зібрали між собою 6 тисяч зл., а друге стільки одержали у формі кредиту. За ці гроші поробленo майже власноручно тракцькі станки, між ними кілька механічних. Самі члени теж ведуть рахівництво і торговельну адміністрацію.

Кооператива має добрі початки праці. Виробляє 30 сортів матерій з вовни і пlivвовни на одяги, як також всякі додатки до мужеських одягів. Ціни кооперативи є приблизно 2/3 цін фабричних. Клієнтелю становлять приватні купці й особи, але окрім того є державні замовлення, з окрема більші замовлення для війська. Кооператива за короткий час сплатила весь позичений капітал.

(Звертаємо увагу, що подібна кооператива повстала саме у Львові, заходом українського службівництва з кругів СУПРУГА. Є це кооператива »К о м е т а«, що саме приступила до виробництва вовняних, бавовняних і льняних матерій).

РІЧНИЙ ВИЩИЙ КООП. КУРС У ЛЬВОВІ.

Кооперативний Інститут ім. проф. Долінського при Вищій Школі Загр. Торговлі у Львові оголосив вписи на однорічний вищий курс кооперації. Умовою приняття — свідоцтво зрілости із середньої школи; виїмково можить бути приняті особи з ін.освітою, коли мають щонайменше 2-літню практику в кооперації, стверджену Окружним Союзом Рільничих і Зарібкових Кооператив у Львові (Давніший Патронат). Метою курсу є підготовка працівників і ревізорів в кооп. орґанізаціях. Оплата за курс разом з іспитовою таксою є 250.— зл., платна у місячних ратах. Є можливі звільнення від оплати. Виклади відбуваються вечорами від 17 до 20 год.

---

*) K. Ihrig: Absatz landwirtschaftlicher Erzeignisse durch die ungarischen Konsumgenossenschaften. I. G. R. Nr. 5.

Die Ehrung Elemér von Balogh's, des Führers der ungarischen Agrargenossenschaften. I. G. R. Nr. 6.

Genossenschaftliche Reorganisation in Ungarn. Beitrag von der „Hangya" (Budapest) I. G. R. Nr. 8.

1-МІСЯЧНИЙ КУРС ІНСТРУКТОРІВ »КООПЕРАТИВНОГО ПРИСПОСОБЛЕННЯ«.

В людовім університеті в Тивонії (львівське воєвідство) дня 1 жовтня розпочався 4-тижневий курс вишколу провідників »кооперативного пристособлення«. На жаль не маємо ближчих інформацій про цей цікавий курс. (Людових зимових університетів є в Польщі вже кількадесять. У нас досі не існує ані один).

З ГОСПОДАРСЬКОГО ЖИТТЯ.

LUX E ПОЛІССЯ.

В польській господарській пресі, а також в міністерстві хліборобства чимало уваги присвячують справі т. зв. »дрогічинських шпихлірів«. Дехто приписує поліському винаходові примусових житніх шпихлірів велику будучність; є однак і критичні голоси, які радять виждати з наслідуванням поліського взору, аж поки він не оправдає всебічно своєї організації.

В чому річ?

З ініціятиви старости дрогічинського повіту на Поліссі, для »суспільно-культурної діяльности на терені повіту« — оснувався в липні 1932 року »Звйонзек Ґмін Повяту Дрогічиньскеґо«. Реферуючи про цей почин, п. Гарскі з »Рольніцтва« (ч. X. за 1935 р). пояснює, чому саме староста не йшов звичайною дорогою творення добровільних господарських товариств, як це водиться в інших дільницях. Причиною було, мовляв, те, що населення Полісся ще не приймало таких організацій; вони, хоч створені, не доходили до маси на низу. Отже староста рішив, так сказати, орґанізувати село примусовою дорогою, через солтисів і війтів.

Оснований »Союз Ґмін« одержав статут, який опубліковано у воєвідському урядовому деннику, як урядовий акт. На основі цього статута »Союз« становить рада у складі по двох делеґатів висланих від волостей (війт і один радний). Ця »рада« вибирає Управу з 5 членів і 5 заступників. (Отже нове видання Повітового Виділу). Союз має бюро, яке ділиться на три секції: суспільно-освітню, рільничу, економічно-кооперативну.

У завдання так змонтованого бюрократичного апарату покладено буквально все, що тільки можна придумти з ділянки суспільної праці Є там отже народні доми, світлиці, бібліотеки, курси, виклади, видавництва, прогульки, вистави, врочисті свята, зїзди, бюро праці і порад, вся аґрономічна робота, конкурси дорослих і молоді, підпирання усіх родів рільничої продукції, насінництво, допомога меліорації (»у виконанні програми Рільничої Палати«). Далі: організація закупу, збуту с.-г. продуктів, зсип збіжа, достава насінного зерна, всі роди кооперації, якими Союз має опікуватися і т. д.

Але тепер болюче питання: це все має коштувати немало гроша. Звідки його взяти? І ось тут поліські винахідники »нової форми загальної організації рільництва« прийшли до ідеї примусових збіжевих шпихлірів, які мають стати джерелом фінансування цілого ґрандіозного апарату.

(Кажемо поліські, а не »дрогічинські« тому, що приклад дрогічинського Союзу моментально почали наслідувати староства інших повітів Полісся і вже у 1933 році ця акція обхопила ціле воєвідство, всіх його 9 великих повітів, при активнім попертю з боку воєвідського уряду).

Це дуже важно, щоби не мати ніяких сумнівів, що привело до ідеї шпихлірів, бо воно надзвичайно характерне, а разом з тим мусить мати рішаюче значіння для долі цілого почину. Тому ми даємо слово самому авторові

з »Рольніцтва«, орґану Міністерства Хліборобства. На стор. 36 книжки за жовтень б. р. читаємо:

„Wobec szczupłości zwykłych źródeł dochodowych kwestja finansowa mogła być rozstrzygnięta tylko w drodze stworzenia źródeł specjalnych. Na podstwie art. 43 p. a), ustawy z dnia 23. III. 1933. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorjalnego, w drodze powzięcia przez rady gminne dobrowolnych uchwał wprowadzony został obowiązek zsypu przez rolników żyta do spichlerzy gminnych". (підкр. наші — Ред. К.Р.).

Як-же виглядає цей »добровільний обовязок«? (Яка дивна сполука понять!). Отже дрогічинський взірцевий статут громадських шпихлірів завів обовязок віддавати до шпихліра кожного року по 2 кґ. жита з кожного гектара землі першої податкової катеґорії. В перечисленні на гроші це робить 20—25 проц. додатку до ґрунтового податку. Отже, як бачимо, це нове податкове обтяження і то доволі значне.

Щож діється з цим збіжам? Воно зсипається до громадського шпихліра з тим, що з нього можуть члени громади діставати позички (в зерні): то в разі недороду, то на переднівку, на засів, то просто на консумційні цілі. Позички опроцентовані — на жаль стаття не подає, як високо.

Дотеперішній стан акції:

На 1932 рік вимірено до зсипу в 9-ти повітах Полісся 1292 тонн жита. Зібрано в дійсности 1029 тон, значить 79,6 проц. На 1934 р. вимірено вже 1730 тон.

Як зуживається ця кількість зсипу? Дані є покищо з дрогічинського повіту: на консумпційну поміч ужито 19 проц. зсипу (35.398 кґ. жита на 9021 позичальників, отже 35 кґ. на родину. Решту збіжа обміняли на дворах на однородне зерно і з того уділено 4995 господарствам позички на засів. В перечисленні це давало можність позичаючим обсіяти по 0.14 га землі. Як бачимо, обі катеґорії позичок давалися в дуже невеликих кількостях.

На другий рік — 1933/34 на споживчі позички розділено всього 11 проц. зібраного зсипу. Зате в інших повітах більше, так що консумційні позички стали головним типом.

1933 року дрогічинські шпихлірі пробували також вести т. зв. інтервенційну акцію. Вони скуповували в осени збіжа від селян, з тим, що передержавши його через зиму і продавши по вищій ціні, відтак доплачували господарям дещо до виплаченої їм ціни закупна. Таких доплат уділено в першім році у висоті 1.50 зл. за квінтал. Акцію скупу провадили переважно кредитами Комунальної Каси з Банку Рольного.

З урухомленням поліських »Союзів Громад« всі субвенції, які одержували місцеві (польські) суспільні орґанізації — одержано на потреби »Союзів«. Тим самим, і так квола діяльність тих добровільних суспільних орґанізацій, що помимо субвенцій не могли найти дороги до села (гл. вище) — припинилася зовсім. Розуміється — не стало сенсу існування навіть для Рільничої Палати, бо всіх має заступити староста з війтом і солтисом.

Стільки покищо про поліський винахід, що має бути в уяві тамтешніх адмін. чинників ліком на всі суспільні потреби та отворити адміністрації дорогу до села. Ліквідація всієї вільної суспільної організації, приказ з гори і екзекутиви через органи влади — ось короткий зміст цілого помислу.

Коли ходить про самі »громадські шпіхлірі« — то в Галичині дещо знають розповісти про цей тип торговельної діяльности самоврядних апаратів з війтами і громадськими секретарями на чолі. А не забуваймо, що тоді говорилося виключно тільки про гуманітарні завдання шпихлірів, ані в думці не маючи робити зі шпихлірів джерело доходу для старостинської освіти, аґрономії, ветеринарії, кооперації і т. д. Отже без ніяких вагань треба відкинути нові поліські помисли, уочби вони прикривали себе й найшумнішими й модними тепер фразами про »плянову господарку«.

Поліські помисли на стільки пахнуть прикордонним східним духом, що навіть в міністерстві хліборобства, де є теж своєрідні пропаґатори »пляновости« (прим. автор молочарського законопроєкту і др.) — поставилися до них доволі з резервою. Так само приняли їх у варшавській централі Рільничих Палат. Цитований п. З. Гарскі наводить фразу міністра хліборобства з промови на бюджетовій комісії 11. січня 1935 р.:

»Я є рішучий противник анґажування самоврядувань до всяких торговельних починів«.

Від себе п. Гарскі пише навіть так:

»Головною ознакою всякої плянової господарки є, обік моменту загальности у виконуванні з гори накиненої програми діяння, момент заміни свободи ділання одиниці і гуртів — кермованою »свободою«. Поліська акція виросла саме на таких моментах. Її ініціятори того мабуть не перечать, підносячи завше з притиском благодать загальности впливання на сільські маси і не утруднюючи нікому доступу до праці в терені.... під скромною вимогою виконування завдань, а доручених Союзами Громад. Зате стрічаємося з рішучим запереченням, начеб то повітові Союзи Громад мали собі ставити завдання на взір славетніх »пятилєток«. Не сумніваємося, якщо доси, в орґанізаційному періоді чого ще нема, то в будуччині прийти мусить, бо всяка плянова господарка має ту прикмету, що мірилом її господарської справности й доцільности є час, зужитий на виконання означеної програми«...

...»Поліська акція плянового господарства змагає до заступлення богацтва життя, тої предивної мозаїки перехресних думок і поглядів, розказом з гори, нівеляцією суспільних змагань«...

А т тимчасом поліські методи находять вже наслідувачів і на Волині, де теж волїють старосту й війта, як організатора суспільної праці, радніше, як місцевого кооператора, просвітянина, де вже давно прочищено поле для »плянової роботи«, поліквідувавши »Просвіти«, взявши під кураторію кооперативи і т. д.

ЗА ЗМЕНШЕННЯ ШАРВАРКІВ.

Закон про шарварки ухвалено, але заки його будуть переводити в життя, треба добре розважити, чи село дасть раду тому новому тягареві. І так уже законна преса, реферуючи про шарварковий закон, характеризувала його, як »поворот панщини«.

Міністерство Рільництва і Рільних Реформ приготовляє саме виконавчі приписи до шарваркового закона. Польські рільничі орґанізації предложили міні-ву меморандум до цієї справи. На думку меморандуму, шарварок треба примінювати дуже обережно. Треба також розкладати цей тягар рівномірно між податників. В тексті закона максимальна ставка рівняється 100 проц. при податку ґрунтовім, 50 проц. при податку від нерухомости і 25 проц. при промисловім податку. Польські рільничі товариства жадають:

1) щоби ставка була однакова для платника всіх названих родів податку;

2) щоби взагалі тягар шарваркових роботизн був зменшений, а саме щоби виносив:

60 проц. у центральних та східних воєвідствах,

30 проц. у південних,

15 проць у західніх.

АКЦІЯ ПОЛЬСЬКИХ РІЛЬНИКІВ В СПРАВІ ЗБУТУ ПРОДУКТІВ.

Акція польських рільничих кругів що до організації збуту рільних плодів йде поспішним темпом. У Львові вона виявилася передовсім у формі підготовки заснування кооперативно-торговельної централі для збуту с.-г. продук-

тів (головно заходом Окружного Союзу Рільничих і Зарібково-госп. Кооператив). В цілій державі відбуваються конференції в справі орґанізації збуту. Дня 26. вересня відбулася у Варшаві, в Центральному Товаристві Організацій і Кулок Рільничих велика конференція. В ній взяли участь: Союз Рільничих і Зар Госп. Кооператив, Союз Молочарських і Яйчарських Кооператив, Центральна Каса Рільничих Спілок, Союз Кооператив Споживачів та кілька провінціональних »Товариств Кулок Рільничих«.

КОШИКАРСЬКИЙ ПРОМИСЛ І СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО.

Є на терені Польщі кілька осередків кошикарського промислу: кілька містечок на Поморю, біля Висли (Хелмно, Нове і др.), далі район Рудника над Сяном, і деякі місцевости над Дністром, де також росте відповідна кошикарська лоза. Вироби цих районів, особливо першого, ідуть не тільки на краєвий ринок, але й за границі Польщі, головно до Злучених Держав. В році 1934 вивезено туди 11.000 квінталів товару, вартістю 1,500.000 зл.

Одначе ціни, які осягає за границею товар з Польщі, незвичайно низькі. Деякі круги твердять, що це наслідок взаїмного конкуренційного поборювання з боку окремих експортових фірм. Можна цьому й не вірити, бо якби це було правдою, то концентрація експорту в одних руках, як це є прим. з цукром, нафтою, або деякими рільними артикулами, повинна впливати на підношення цін. Цього однак не видно. (Сам міністер Квятковскі вважав потрібним підчеркнути, що методи »плянової господарки« та штучного накручування конюнктури не довели нігде до цілі).

Підприємці, що фінансують кошикарське виробництво (часом у фабричній формі, більше у формі халупництва) — відомі з того, що платять дуже низькі ціни рільникам, продуцентам лозини. Вони поступають орґанізовано й солідарно, коли ходить про плачення як найнижчих цін за срівець, так що плянтації лозини мають тенденцію до занепаду, з причини їх невиплатности. До того ще ті самі кошикарські підприємці висунули домагання примусової реґляментації експорту лозини (не готових виробів, а лозини!). Ціль тут очевидна: через зменшення подачі сировини на вивіз тиснути на знижку її цін в краю. Рільничі круги повинні рішучо противитися таким проєктам.

ВІД 1934 РОКУ ЗМІНА В ЕКСПОРТІ БЕЗРІГ.

В році 1933 був найбільший спад експорту безріг з Польщі. В цьому році вивезено всього 155 тис. штук, тоді як у 1928 р. було 1279 тис. штук!

За роками справа йшла ось як:

1928 р.	вивіз	1279	тис. шт.	1932 р.	вивіз	193	тис. шт.
1929 „	„	960	„ „	1933 „	„	107	„ „
1930 „	„	721	„ „	1934 „	„	155	„ „
1931 „	„	374	„ „				

Рік 1934 дав 12,1% кількости штук 1928 року, а вартість в грошах була 8,4%. В 1935 році, з ріжних причин, головно через війну, експорт пішов дещо більше в гору.

ДАЛЬШЕ ЗМЕНШЕННЯ ГРОША В ОБІГУ.

Грошевий обіг в Польщі в р. 1934 рівнявся сумі 1.365 міліонів зл. Це при 33,4 міліонах населення давало **40,87 зл.**

Ще недавно, бо в р. 1931 обіг грошей був 1.459 міліонів злотих; при 32,1 міліонах населення це робило на одну душу зл. 45,45. Це значить, що за 4 роки часу обіг гроша упав майже на 11%. Виясню́ється це дальшою обнижкою цін рільних продуктів, в меншій мірі промислових та зарібків найманої праці, що потягнуло за собою дальше зменшення доходів працюючого населення.